

สุริยพันธุ์คำกลอน : ลักษณะเด่นและภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงสยาม สมัยรัชกาลที่ 5¹

สุริยา พิมพ์ภา² กীরติ ธนะไชย^{3*}

Characteristics and Reflection on Change in Siam during the Reign of King Rama V

Suriya Phimpha^{2*} Keerati Dhanachai³

Received 22/6/2021

Revised 6/8/2021

Accepted 14/9/2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม สมัยรัชกาลที่ 5 ผลการศึกษาพบว่าสุริยพันธุ์คำกลอน มีลักษณะเด่น 3 ประการคือ ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับตัวบทวรรณกรรม ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมัยที่แต่งกับตัวบทวรรณกรรม และลักษณะเด่นด้านการรักษาขนบการพรรณนา ซึ่งการศึกษาลักษณะเด่นเหล่านี้ ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของผู้ประพันธ์ สามารถเป็นเครื่องมือให้ผู้อ่านได้เข้าใจตัวบทและช่วยในการตีความ ทั้งนี้สุริยพันธุ์คำกลอนยังปรากฏภาพสะท้อนสังคมไทย คือ การคมนาคมขนส่ง การศึกษา การสาธารณสุข การสื่อสาร เศรษฐกิจ ความมั่นคง และการปกครองแผ่นดิน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรูปแบบของวรรณกรรมด้วย

คำสำคัญ: สุริยพันธุ์คำกลอน ลักษณะเด่น ภาพสะท้อนสังคมไทย

Abstract

The purposes of this article were to study the characteristics of Suriyaphankhamklon and to study the reflection on change and the development in Siam (Thailand) during the reign of King Rama V.

The results revealed that there were three prominent characteristics of Suriyaphankhamklon: the relationship between the authors and the literary work, the relationship between the reign and the literary

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของสารนิพนธ์เรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน : ลักษณะเด่นและภาพสะท้อนสังคมไทย สมัยรัชกาลที่ 5

This article was part of the research “Characteristics and Reflection on Thai Society during the Reign of King Rama V”

² นิสิตระดับปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Student in Thai Language, Department of Thai and Eastern Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

^{3*} อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Lecturer-Department of Thai Language, Department of Thai and Eastern Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

Email: keerati@msu.ac.th

* Corresponding author e-mail: keerati@msu.ac.th

work, and the poetic descriptions. The study of these characteristics gave an insight into the key fundamental factors affecting poetic creation of the authors. Also, these characteristics could help the readers comprehend and interpret the literary work. Moreover, Suriyaphankhamklon showed the reflection of Thai society, such as transportation, education, public health, communication, economy, security, and governance. Therefore, the change and the development in Siam during the reign of King Rama V were recorded in the form of literary work.

Keyword: Suriyaphankhamklon, Prominent Characteristics, Reflection of Thai Society

บทนำ

วรรณคดี คือบทประพันธ์มุ่งให้ความเพลิดเพลิน ให้เกิดความนึกคิด(imagination) และอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้เขียน นอกจากนั้นบทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ รูปศิลปะนี้เองทำให้เกิดความงาม (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2531, หน้า 3) สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2549, หน้า 1-2) กล่าวว่า “ภาษาที่ใช้ในวรรณคดีต้องเป็นภาษาที่สวยงาม สามารถสร้างภาพ สร้างอารมณ์ และก่อให้เกิด ความรู้สึกร่วมของผู้อ่านงานนั้น ๆ ซึ่งหมายความว่าผู้เขียนจะต้องมีศิลปะในการใช้ภาษา สามารถใช้ภาษาสร้างให้เกิดวรรณศิลป์หรือความงามของภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้วรรณศิลป์เป็นเครื่องมือสื่อ “สาร” อันเป็นหัวใจสำคัญของงานเขียนได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

วรรณคดีและวรรณกรรม นอกจากจะเป็นศิลปะอีกแขนงที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านแล้ว ยังถือเป็นบทบันทึกเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัย ที่ผู้เขียนได้สอดแทรกไว้ในเนื้อหาของเรื่อง มีความเห็นของนักวรรณกรรมที่กล่าวว่าวรรณคดี วรรณกรรม มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ หรือสังคมมนุษย์อย่างยากที่จะแยกกันได้

กรมศิลปากร (2556, 7) กล่าวว่าวรรณคดีนอกจากจะเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมด้านภาษาและกวีนิพนธ์แล้ว ยังมีคุณค่าด้านอื่น ๆ อีกมาก วรรณคดีเปรียบเสมือนกระจกเงาสท้อนภาพแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมในแต่ละยุคสมัยผ่านปลายปากกาของกวี อาทิ เหตุการณ์สำคัญ สภาพสังคม การเมือง การศึกษา วิถีชีวิตความเป็นอยู่ มุมมองและโลกทัศน์ของบุคคลร่วมสมัย ในขณะที่จดหมายเหตุหรือพงศาวดารเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจดบันทึกเรื่องราวแห่งยุคสมัยในภาพกว้าง กล่าวคือบันทึกเฉพาะเหตุการณ์สำคัญ แต่วรรณคดีนั้นก็ถือว่าเป็นจดหมายเหตุในอีกรูปแบบหนึ่ง กลับเก็บภาพทั้งด้านลึกและด้านกว้างของสังคม คือบันทึกได้ทั้งอารมณ์แง่คิดมุมมองของบุคคลในสังคมที่มีต่อเหตุการณ์นั้น

วรรณคดีสัมพันธ์กับชีวิตในหลายลักษณะ ในขั้นต้นวรรณคดีเป็นสิ่งบันเทิง และในขั้นสูงขึ้นไป วรรณคดีทำให้เข้าใจชีวิต ทั้งชีวิตในระดับปัจเจกและชีวิตของมนุษย์โดยรวมหรือกล่าวได้ว่าประสบการณ์จากวรรณคดีสามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมนุษย์ของตนเอง และเข้าใจชีวิตของคนอื่น และในขั้นสุดท้ายทำให้เข้าใจสังคมอันประกอบไปด้วยความหลากหลายของตัวมนุษย์และลักษณะของสังคมวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2549, 23-24)

สุริยพันธุ์คำกลอน มีการเปลี่ยนแปลงจากขนบธรรมเนียมเดิมในส่วนของเนื้อหา ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาในด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา แต่ยังคงรักษาขนบการพรรณนาไว้ครบถ้วน มีการถ่ายทอดเรื่องราวที่สัมพันธ์กับผู้แต่งและเหตุการณ์การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ที่กวีได้ถ่ายทอดผ่านบทประพันธ์ที่สมมติตัวละครขึ้น เพื่อนำเสนอกลิ่นอายของสังคม เหตุการณ์ต่าง ๆ ในยุคสมัยของกวี

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม สมัยรัชกาลที่ 5

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัชลินจ์ จินนุณ (2555) ได้ศึกษาลักษณะเด่นและบทบาททางสังคมของวรรณกรรมคำสอนภาคใต้ “ฉบับพิมพ์เล่มเล็ก” ที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมาหรือแต่งระหว่าง พ.ศ.2470-2519 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แม้กระทั่งท้องถิ่นก็เผชิญกับปัญหาหลายด้าน ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลต่อ “วัฒนธรรมทางหนังสือ” ของชาวใต้ ทั้งด้านรูปลักษณ์ รูปแบบคำประพันธ์ กลวิธีการสอน เนื้อหาคำสอน ตลอดจนกลุ่มผู้สร้างวรรณกรรม

องค์ประกอบที่กล่าวมานั้นมีความสัมพันธ์กับตัวบทวรรณกรรม ในแง่ของผู้สร้างวรรณกรรมย่อมมีอิทธิพลต่อเนื้อหาในเรื่อง จุดมุ่งหมายของการแต่งก็เป็นตัวแปรหลักในการเลือกใช้ฉันทลักษณ์ในการประพันธ์ ซึ่งผู้แต่งนั้นคำนึงถึงความเข้าใจของผู้รับสาร

ตัวบทวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคมในยุคสมัยที่แต่ง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับสังคม วรรณกรรมจึงเป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้แต่ง และในวรรณกรรมก็มีความเป็นจริงทางสังคมปรากฏอยู่ด้วย เนื่องจากสังคมมีอิทธิพลต่อผู้เขียนที่ถ่ายทอดผ่านวรรณกรรม

มนัสสวาส กุลวงศ์ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง ภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา โดยศึกษาจากจิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา มุ่งศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ขั้นต้นที่เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาสเป็นหลัก โดยนำภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดมณีมาวาสมาอธิบายตามที่ได้จัดหมวดหมู่ได้แก่ ภาพสะท้อนสังคมไทย ด้านสภาพแวดล้อมชุมชน กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม สถาบันที่สำคัญของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และปัญหาของคนในสังคม มาพรรณนาวิเคราะห์โดยนำเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมารวบรวม เพื่อให้ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง เปรียบเสมือนกับการศึกษาเรื่องเล่าอีกประเภทหนึ่ง ที่คล้ายกับงานเขียนประเภทวรรณคดีวรรณกรรม รวมไปถึงยุคสมัยที่ใกล้เคียงในการศึกษาภาพสะท้อนสังคมระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยบทความนี้ผู้ศึกษาเลือกนำเสนอภาพสะท้อนสังคมไทย ด้านสภาพแวดล้อมชุมชน ในด้านของภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม สมัยรัชกาลที่ 5 ที่ปรากฏในเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน 11

วิธีการดำเนินการศึกษา

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล ศึกษาเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดประเด็นในการศึกษา รวมทั้งศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาลักษณะเด่น ภาพสะท้อนสังคม และเอกสารทางประวัติศาสตร์ในยุคสมัยที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิเคราะห์ลักษณะเด่นของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนจากการศึกษาองค์ประกอบของวรรณกรรม และวิเคราะห์ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการสยาม ที่ปรากฏในเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน
3. ขั้นสรุปผลและอภิปรายผล
4. นำเสนอผลการศึกษา

ผลการศึกษา

การศึกษาสุริยพันธุ์คำกลอน : ลักษณะเด่นและบันทึกการเปลี่ยนแปลงสยาม สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ปรากฏประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ลักษณะเด่นของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน

จากการศึกษาองค์ประกอบของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน ได้แก่ ผู้แต่ง ระยะเวลาที่แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง ประเภทและรูปแบบของบทร้อยกรอง และการวิเคราะห์เรื่อง สุริยพันธุ์คำกลอนเป็นงานเขียนที่มีลักษณะของการเชื่อมโยงอย่างน่าสนใจ พบว่าสุริยพันธุ์คำกลอนมีลักษณะเด่น 3 ประการ คือ ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับตัวบทวรรณกรรม ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมัยที่แต่งกับตัวบทวรรณกรรม และลักษณะเด่นด้านการรักษาขนบการพรรณนา

1.1 ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับตัวบทวรรณกรรม

การศึกษาพระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เปรียบเสมือนฉากสะท้อนความรู้สึกนึกคิดและชีวิตของผู้แต่ง เนื่องจากการอ่านสุริยพันธุ์คำกลอนเป็นเสมือนการอ่านบันทึกประจำวันของกวี และด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็นข้าราชการรับใช้ใกล้ชิดในราชสำนัก จึงเป็นผู้ที่รู้ข้อราชการและราชประเพณีเป็นอย่างดี อีกทั้งพระองค์ยังทรงนิพนธ์ประกาศการพระราชพิธี ในเรื่องสุริยพันธุ์จึงทรงวางโครงเรื่องให้เห็นถึงสภาพสังคม พระราชพิธี ประเพณี วิถีชีวิตของคนในราชสำนักและในยุคสมัยนั้นปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด

ผู้ศึกษาพบว่าสภาพแวดล้อมชุมชนที่กล่าวถึงในตัวบทสุริยพันธุ์คำกลอน มีความสอดคล้องกันกับสภาพแวดล้อมชุมชนที่ผู้แต่งอาศัยอยู่ จึงเห็นว่าผู้แต่งตั้งใจที่จะบรรยายให้เห็นถึงสภาพของสังคมในสมัยนั้น โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากตัวบทที่กล่าวถึงสะพานและชุมชนที่อยู่บริเวณที่ประทับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ดังตัวบทที่ว่า

ทะเลอกบ้านหม้อบ้านหล่อชั้น	ทำรูปพรรณต่างต่างวางสลอน
บ้านท่าบาตรบ้านท่าประหาร	เป็นตอนตอนมากมายหลายตำบล

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 273)

จากที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงบางส่วนของที่ปรากฏในตัวบทที่ผู้ศึกษาพบ ยังมีการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยเดียวกันกับที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนขึ้น

ลักษณะเด่นจากการศึกษาผู้แต่งเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนนั้น ได้สะท้อนให้เห็นชีวิตของผู้แต่ง ที่มีผลต่อการแต่งเรื่องอย่างมาก เห็นได้จากการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ สอดแทรกความรู้ ความนึกคิด ประสบการณ์ตลอดจนเรื่องราวในชีวิตส่วนตัวลงไปในเรื่อง เป็นลักษณะเด่นที่ทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงแรงบันดาลใจ เข้าใจและเข้าถึงเรื่องที่กำลังศึกษาเป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อนักเขียน เนื่องจากนักเขียนเป็นสมาชิกที่อยู่ในสังคมนั้นย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ปรัชญาและการเมืองนั้น

1.2 ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมัยที่แต่งกับตัวบทวรรณกรรม

สุริยพันธุ์คำกลอนเป็นวรรณกรรมที่เปรียบเสมือนภาพสะท้อนสังคมไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากตัวบทหลาย ๆ ตอนที่บรรยายถึงสังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์กับหลักฐานที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์แล้ว พบว่าตรงกับที่บรรยายในตัวบท ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมของชุมชน กลุ่มคน ความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม สถาบันที่สำคัญของสังคม รวมไปถึงวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ

เนื่องจากสุริยพันธุ์คำกลอนเป็นเรื่องที่แต่งในรัชสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางบ้านเมืองในหลาย ๆ ด้าน จึงเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงจุดประสงค์ของการแต่งให้มีเรื่องที่มีสมจริงนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลง โลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ดังจะเห็นได้จากตัวบทที่ว่า

“ข้าพเจ้าตรีทริกนิกเห็นว่า	แต่บรรดาโคลงกาพย์และกลอนฉันท
ที่ได้อ่านหลากหลายมีมาครัน	เรื่องเหล่านั้นว่าไว้ไม่เห็นจริง
มีแต่การเหาะเหินเดินเวหา	กล่าวฤทธาเกรียงไกรดูใหญ่ยิ่ง
มีอินทราสุรารักษ์ทั้งยักษ์ลิง	ไม่มีที่อ้างอิงเป็นพยาน
คนใหม่ใหม่เขาไม่ใครจะเชื่อถือ	ใครออ้อ้อข้อความตามโวหาร
ก็ขนบว่ามุ่งงามตามโบราณ	เวลากาลไม่เหมือนก่อนต้องผ่อนปรน
จึงแต่แผลงแต่งนิทานโวหารใหม่	แต่ก็ไม่หมายให้เลิศประเสริฐผล
หวังแต่พอเรียงขึ้นกมล	มหาชนฟังเล่นเช่นคนตรี”

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 3-4)

จากการศึกษาจุดมุ่งหมายของการแต่งในข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้แต่งประสงค์ที่จะให้บทประพันธ์แตกต่างไปจากเนื้อเรื่องแบบเดิม ต้องการให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน เพื่อเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ ชี้ให้เห็นพัฒนาการทางความคิด หรือสิ่งที่เป็ปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการประพันธ์เรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน ด้านเนื้อหา จุดมุ่งหมาย แนวคิดหรือแก่นสำคัญของเรื่องเปลี่ยนไป ด้วยอิทธิพลทางความคิดจากภายนอก คือ การเข้ามาของการแสวงหาพื้นที่อาณานิคม รวมไปถึงความคิด และปัญญาในการเปลี่ยนแปลงประเทศของกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทย ทำให้โลกทัศน์ของคนกลุ่มหนึ่งเปลี่ยนไป ซึ่งวรรณคดีในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของวรรณคดีไทย เป็นยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงหลายประการ

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานั้น ยุคสมัยหรือระยะเวลาที่แต่งเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน มีผลต่อการกำหนดจุดมุ่งหมายในการแต่ง แสดงให้เห็นโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปของผู้แต่ง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ซึ่งเป็นชนชั้นผู้นำของไทยในสมัยนั้น สะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศตามนานาอารยประเทศด้วย

1.3 ลักษณะเด่นด้านการศึกษาขนบการพรรณนา

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงแม้ว่าขนบเนื้อหาของเรื่องจะเปลี่ยนไปให้มีความสมจริงตามยุคตามสมัยแล้ว ผู้ศึกษายังพบว่าผู้แต่งมีการศึกษาขนบการพรรณนาต่าง ๆ ไว้ วัฒนธรรมการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ไทยโบราณมักเป็นบทร้อยกรองขนาดยาวหรือมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่มีบทพรรณนาแทรกอยู่หลายตอน จึงเอื้อให้กวีแสดงความเพริศพิริ้งพรรณรายของภาษา ด้วยนัยของการประกวดประชันที่ปรากฏทุกยุคทุกสมัยจนกลายเป็น “ขนบ” ทางการประพันธ์ และเป็นศิลปะที่สำเร็จอารมณ์และสื่อแสดงวิถีคิดของมนุษย์ในบริบททางสังคมและกระแสวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย (นิตยา แก้วคัลณา, 2557, หน้า 31)

สุริยพันธุ์คำกลอนปรากฏกระบวนการพรรณนาต่าง ๆ ได้แก่ บทประณามพจน์ บทพรรณนาธรรมชาติ บทพรรณนาตัวละครหรือบุคคล บทพรรณนาบ้านเมือง บทพรรณนากระบวนการทั่วๆ ไป บทอศัจรรย์ และบทคร่ำครวญ ซึ่งถือได้ว่าสุริยพันธุ์คำกลอน เป็นผลผลิตจากการปะทะระหว่างวรรณคดีไทยแบบเก่ากับวรรณกรรมรูปแบบใหม่ หากเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ผสมผสานระหว่างแนวความคิดการเล่าเรื่องแบบใหม่ กับการที่ยังคงรักษาขนบของวรรณคดีแบบเก่าอยู่อย่างชัดเจน เห็นได้

จากบทพรรณนาตามขนบวรรณคดีแบบเก่า และเมื่อพิจารณาารวมกันแล้วสุริยพันธุ์คำกลอนถือว่าเป็นวรรณกรรมร้อยกรองจึงโดดเด่นด้านการรักษาขนบการพรรณนา

ลักษณะเด่นข้างต้นที่กล่าวมานั้น สุริยพันธุ์คำกลอนเป็นวรรณคดีนิทานที่มีความแตกต่างจากวรรณคดีนิทานไทยที่นิยมแบบเรื่องอภินิหาร เช่น ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ ไชยเชษฐาแต่สุริยพันธุ์คำกลอนนั้นกลับมีเนื้อหาที่น่าเสนอความเป็นจริงของมนุษย์ อีกทั้งเปรียบเสมือนการบันทึกเรื่องราวในยุคสมัยที่แต่ง เนื่องจากเหตุการณ์ในสมัย ผู้แต่งและตัวบทมีความสัมพันธ์กัน อีกทั้งยังรักษาขนบการพรรณนาซึ่งเป็นกลวิธีการสร้างสรรค์วรรณคดีนิทานให้มีความไพเราะอีกด้วย

2. ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม สมัยรัชกาลที่ 5

วรรณกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งปวงที่ผู้สร้างวรรณกรรมเกี่ยวพันอยู่ เพราะสิ่งแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ซึ่งนำมาแสดงออกบ้างบางส่วนใน วรรณกรรม จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมทุกเรื่องเป็นงานที่อยู่ใต้อิทธิพลของเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ของสังคม ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมย่อมผูกพันอยู่กับสังคม เป็นปัจจัยเอื้อแก่กันและกัน (สมพร มั่นตะสูตร, 2524, หน้า 11)

จากการศึกษาสุริยพันธุ์คำกลอนมีการกล่าวถึงเมือง “รัตนานครประเทศ” ซึ่งสอดคล้องกับชื่อของราชธานี คือ “กรุงรัตนโกสินทร์” ผู้ศึกษาจึงใช้คำว่า “สยาม” มาใช้สื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง ซึ่งคำว่าสยามนั้น เป็นคำที่ใช้ก่อนการเปลี่ยนมาเป็นชื่อประเทศไทยในปัจจุบัน

สุริยพันธุ์คำกลอน เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 หลายด้าน คือสภาพแวดล้อมชุมชน กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม สถาบันที่สำคัญของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และปัญหาของคนในสังคม ซึ่งผู้ศึกษาจะนำเสนอภาพสะท้อนสังคมที่ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังต่อไปนี้

2.1 การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม : การคมนาคม เศรษฐกิจ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน จากการศึกษาผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ตัวบทของเรื่องประกอบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ดังต่อไปนี้

ผู้ศึกษาพบสิ่งก่อสร้างสาธารณูปโภคที่ปรากฏในเรื่อง และสอดคล้องกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการกล่าวถึงลักษณะของถนนที่มีการโรยหินให้เรียบ ดังตัวบทที่ว่า

ถนนกว้างทางเดินดูหลายแยก	ศิลาเหล็กโรยเรียบเปรียบไศล
มีตรอกน้อยในระหว่างทางครรไล	จะมาไปได้ง่ายสบายดี

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 6)

การปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยในด้านการคมนาคมทางบกเริ่มขึ้นในกรุงเทพฯ การสร้างถนนได้ลงมือทำมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 แต่ก็ยังมีถนนเพียงไม่กี่สาย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างถนนแบบทันสมัย โดยใช้หินขนาดต่าง ๆ โรยลงเป็นชั้น ๆ โดยในการสร้างถนนนี้มีการพิจารณาในที่ประชุมเสนาบดีถึงความเหมาะสมที่จะตัดถนนว่า รัฐบาลจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนเพียงไรและประชาชนจะได้มีประโยชน์มากน้อยเพียงไร เช่น ในด้านความปลอดภัย จะช่วยคุ้มครองราษฎรให้สุขสบาย ปราศจากการเบียดเบียนชีวิตและทรัพย์สินจากโจรผู้ร้ายและอัคคีภัย ในด้านเศรษฐกิจการสร้างถนนเป็นการบุกเบิกที่ดินให้มีเส้นทางคมนาคมผ่าน อันจะยังประโยชน์ให้การประกอบธุรกิจค้าขายดำเนินไปอย่างรวดเร็วและคล่องตัวกว่าแต่ก่อน (รอง ศมายานนท์, 2525, หน้า 315)

เมื่อสร้างถนนอย่างดีขึ้นหลายสายในพระนครแล้ว ก็มีพวกพ่อค้าจีนแขกฝรั่ง เรียกร้องรัฐบาลให้สร้างตึกแถวสองของถนน เพื่อพวกตนจะได้ขอเช่าตั้งร้านค้าขายเหมือนอย่างในประเทศที่เจริญทั้งหลาย รัฐบาลเห็นเป็นการสมควร จึงสร้างตึกแถวสองชั้นขึ้น ตามริมถนนสายสำคัญ ๆ เช่น ถนนสนามไชย ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ฯลฯ (ชัย เรื่องศิลป์, 2527: 211) ปรากฏในต้วบทที่ว่า

มีตึกแถวแนวระเบียบดูเรียบร้อย	สูงตั้งลอยลิ่วฟ้าเวหาเหิน
ตลาดรายขายสินค้านำเพลิดเพลิน	ยลเจริญใจล้ำสุขสำราญ

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 6)

จากต้วบทข้างต้นจะเห็นว่าผู้แต่งได้บรรยายถึงอาคารที่เป็นอาคารร้านค้า สำหรับค้าขายของพ่อค้าจีนแขกฝรั่ง เนื่องจากการพัฒนาการคมนาคมของบ้านเมือง

การสร้างถนนเพื่อขยายการคมนาคมทางบก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างสะพานไปพร้อมกัน สะพานที่สร้างในรัชสมัยของพระองค์มี 3 แบบ คือ สะพานไม้ สะพานเหล็กและสะพานท่อ นอกจากการสร้างสะพานเพื่ออำนวยความสะดวกการเดินทางเชื่อมถนน ยังมีการขยายสะพานเล็กให้กว้างกว่าแต่ก่อน เพื่อให้รถยนต์และผู้คนไปมาได้สะดวก และซ่อมแซมเพื่อสร้างสะพานขึ้นใหม่แทนสะพานเดิมที่ชำรุดทรุดโทรม (รอง สมายานนท์, 2525, หน้า 318)

ผู้ศึกษาพบว่าในต้วบทปรากฏลักษณะของสะพานท่อ คือ สะพานที่ทำเหนือคลองที่เป็นรางน้ำ ท้องสะพานพ้นจากระดับพื้นถนนเล็กน้อย ดังต้วบทที่ว่า

เจาะกำแพงให้เป็นช่องซุดคลองท่อ	ไปติดต่อกับคูบุรีศรี
ชักน้ำให้ไหลเข้ามาในธานี	สะพานมีทุกแห่งแหล่งคนเดิน

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 6)

นอกจากนี้ ผู้ศึกษาพบว่าในเรื่องมีการกล่าวถึงระบบคมนาคมขนส่งที่พัฒนา และสร้างขึ้นใน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังต้วบทที่ว่า

มีรถม้าคลาไคลในถนน	จรดลเป็นสุขทุกวิถี
อีกรถรางแล่นลิ่วได้ฉิวดี	บรรลู่ที่ซึ่งจะไปตั้งใจนี้

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 9)

จากการศึกษาพบว่า รถม้ามีการใช้พร้อมกับการสร้างถนนสัญจรทางบกแทนการสัญจรทางน้ำ ตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 แต่การเดินทางที่ปรากฏในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บริษัทรางกรุงเทพฯ ของพลเรือโทพระยาชลยุทธโยธิน และนายเวสตันโฮลซ์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2430 โดยจดทะเบียนเป็นบริษัทอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการเดินทางในกรุงเทพฯ บริษัทวางรางรถตั้งแต่นั้นมาศาลเจ้าพ่อหลักเมือง แล้วอ้อมโค้งไปทางถนนเจริญกรุงจนถึงอุ้งบางกอกตอก เปิดรับคนโดยสารเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2431 แต่เดิมเป็นรถรางใช้ม้าเทียมแปดและในปี พ.ศ.2437 ได้เปลี่ยนไปใช้ไฟฟ้าในการเดินรถแทนม้าลาก (รอง สมายานนท์, 2525, หน้า 318)

ถึงระยะเมืองไกลก็เหมือนใกล้ ไปเมืองไหนก็ได้ตั้งใจวิล
เพราะรถไฟไปมาเป็นอาฉิม ดั่งหนึ่งบินโฉบบนหนนภา

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 9)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟสายแรกขึ้น เป็นทางรถไฟสายยุทธศาสตร์ระหว่างกรุงเทพมหานครและนครราชสีมา และพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปขุดดินก่อพระฤกษ์เพื่อประเดิมการก่อสร้างรถไฟไปนครราชสีมา นี่จึงนับเป็นการสร้างทางรถไฟครั้งแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย โดยเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2433 เปิดเดินสายแรกและช่วงแรกระหว่างกรุงเทพฯ และอยุธยา เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2439 และสร้างเสร็จตลอดสายในปี พ.ศ.2444 (วัฒนธรรมวี, 2552, หน้า 119) ในเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนมีการกล่าวถึงการพัฒนาของระบบการติดต่อสื่อสาร การขนส่งปรากฏให้เห็น ดังตัวบทที่ว่า

โทรเลขมาไปในสายลวด	ช่างเร็วรวดส่งข่าวกล่าวเฉลย
ได้ทราบบทพจนานไม้อ่านเลย	ยังไม่เคยเห็นอย่างแต่ปางบรรพ์
โทรศัพท์ยังประหลาดอนาถนัก	ฟังประจักษ์แจ้งจริงทุกสิ่งสรรพ
ถึงอยู่ต่างห่างไกลเหมือนใกล้กัน	อัศจรรย์พันที่จะบรรยาย
ไปรษณีย์มีการส่งหนังสือ	ตามลายชื่อสลักหลังดั่งมุ่งหมาย
ตัวตราปิดที่งัดดูแยกคาย	เหลือสบายไม่ต้องใช้คนไปมา

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 11)

รอง สมายานนท์ (2525: 334-343) ได้อธิบายการพัฒนาการคมนาคมการสื่อสารทั้งการไปรษณีย์ โทรเลขและโทรศัพท์ โดยการไปรษณีย์ ใน พ.ศ.2424 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชพระอนุชา เตรียการที่จะเปิดการไปรษณีย์ขึ้นภายในกรุงเทพฯ เป็นการทดลอง ซึ่งสนพระทัยในการไปรษณีย์มาก่อน ในปี พ.ศ.2414 พระองค์ทรงเป็นหัวหน้าเจ้านายหลายพระองค์ช่วยกันออกหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ “ข้าราชการ”(Court) แต่เนื่องจากผู้บอกรับไปรษณีย์หนังสือพิมพ์นี้ไม่พร้อมกัน จึงทรงจัดให้มีบุรุษส่งหนังสือให้แก่สมาชิกที่บอกรับพร้อม ๆ กับรับส่งจดหมายปิดตัวด้วย บุรุษผู้นี้เรียกว่า “โปสตแมน” (Postman) ตัวปิดที่จดหมายเรียกว่า “แสตมป์” เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชทรงจัดการวางระเบียบแผนที่จะเปิดการไปรษณีย์ได้เรียบร้อย จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมไปรษณีย์ขึ้นเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2426 ส่วนการโทรเลข ในปี พ.ศ.2418 รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมกลาโหมเป็นเจ้าหน้าที่สร้างทางสายโทรเลข กำหนดให้ใช้โทรเลขได้เฉพาะในราชการเท่านั้น ต่อมามีการตั้งการไปรษณีย์ เห็นว่าการไปรษณีย์และการโทรเลขเป็นงานที่เกี่ยวข้องและอาศัยซึ่งกันและกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมโทรเลขขึ้นใน พ.ศ.2426 โดยรับโอนงานโทรเลขของทหารมาดำเนินการต่อไป สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชทรงเป็นผู้บังคับบัญชาครั้งถึง พ.ศ. 2433 กรมทั้งสองนี้ได้เข้าสังกัดกระทรวงโยธาธิการ ด้านการโทรศัพท์ ในปี พ.ศ.2424 กรมกลาโหมได้ริเริ่มการโทรศัพท์ในประเทศไทยเช่นเดียวกับโทรเลขโดยอาศัยใช้สายโทรเลขติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับสมุทรปราการ เพื่อส่งข่าวจากสมุทรปราการขึ้นมากองกรุงเทพฯ ว่าเรือผ่านเมืองนั้นเวลาใด การใช้โทรศัพท์เพื่อประโยชน์ดังกล่าวนี้ได้ผลดี กรมไปรษณีย์จึงเปิดการใช้โทรศัพท์สำหรับประชาชนชาวพระนครในปี พ.ศ.2429

นอกจากนี้ยังปรากฏการเก็บภาษีอากร ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯมีการปฏิรูประบบการคลังเสียใหม่โปรดให้ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ และตราพระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์ในปี พ.ศ.2416 โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ รวบรวม

เงินที่กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ให้มารวมกันอยู่ที่แห่งเดียว ดังพระราชบัญญัติตอนหนึ่งว่า “จัดการรวบรวมเงินภาษีอากรทุกอย่าง ให้รู้จำนวนเงินซึ่งได้ขึ้นในพระคลังมหาสมบัติทุกเดือน ทุกปี จะเป็นเงินมากน้อยเท่าใดนั้นเพราะมีพระราชประสงค์ที่จะได้ทรงจัดการบ้านเมืองให้มีความเจริญยิ่งขึ้น” (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525, หน้า 286) ดังตัวบทที่ว่า

บริบูรณ์พูนเพิ่มราชทรัพย์	อนกนบเจริญรอยด้วยส่วยสา
ทั้งอารภภาษีมีอัตรา	เก็บเงินมาจ่ายการงานนคร

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 9)

จากตัวบทข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้แต่งได้บอกวัตถุประสงค์ของการเก็บเงินภาษีอากรเพื่อมาใช้ในการบริหารงานพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน ซึ่งตรงกับพระราชบัญญัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปฏิรูประบบคลังที่กล่าวมาข้างต้น

การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสยาม : ความมั่นคง การศึกษา การสาธารณสุข

นอกจากการสาธารณสุขที่ปรากฏในเรื่องแล้ว ผู้ศึกษาพบว่าผู้แต่งได้มีการกล่าวถึง โรงพยาบาล โรงเรียน โรงทหารข้าราชการตีความ ดังตัวบทที่ว่า

โรงที่פקองตระเวนเกณฑ์รักษา	อีกโรงม้าโรงรถคชสาร
มีโรงเรียนโรงศึกษาพยาบาล	โรงทหารข้าราชการตีความ

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 6)

จากการศึกษาพบว่า การจัดตั้งโรงพยาบาล โรงเรียน โรงทหารข้าราชการตีความขึ้นมาขึ้น เกิดจากความทุกข์ร้อนของราษฎรในรัชสมัย การจัดตั้งโรงพยาบาลอันเนื่องมาจากโรคระบาด การจัดตั้งโรงเรียนเนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์เพื่อการพัฒนาประเทศ รวมไปถึงการตั้งโรงทหารข้าราชการตีความเนื่องจากปัญหาของบ้านเมือง ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน

ในปี พ.ศ.2429 ได้เกิดอหิวาตกโรค จนต้องตั้งโอสถศาลา 48 ชุมชน และต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2429 ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์สิ้นพระชนม์แต่ยังพระเยาว์ ได้รื้อพระเมรุมาศมาสร้างเรือนพักผู้ป่วย 6 หลัง ในโรงพยาบาลวังหลัง และให้เปลี่ยนเป็นโรงพยาบาลศิริราช และได้เสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงพยาบาลศิริราชแห่งนี้ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2431 (พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ, 2546: 76)

ด้านการศึกษา นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ.2414 โดยให้ครูในกรมอาลักษณ์เป็นครูสอนหนังสือไทย สอนคิดเลข และขนบธรรมเนียมประเพณีราชการให้กับบุตรหลาน เจ้านายและข้าราชการ เพื่อถวายตัวเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก และทรงจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษที่ตึกกรมประตูปیمانไชยศรี นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2427 พระองค์ทรงโปรดให้วัดจัดตั้งโรงเรียนสอนประชาชนทั่วไป สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานจัดการศึกษา สำหรับในพระนครนั้นให้วัดมหรณพาราม เป็นโรงเรียนหลวงแห่งแรกที่เปิดสอนประชาชนทั่วไป และในปี พ.ศ.2430 ทรงโปรดให้ตั้งกรมธรรมการให้มีหน้าที่จัดการศึกษา โดยให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นอธิบดีคนแรก พัฒนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสอนตามอย่างการศึกษาสิงคโปร์และมีการสอบไล่ครั้งแรก ภายหลังจึงมีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้น ในปี พ.ศ.2435 (พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ, 2546: 76)

ในส่วนของโรงทหารข้าราชการตีความ ทรงยกเลิกการพิจารณาได้ส่วนแบบจารีตนครบาล โดยสันนิษฐานว่า “โรงทหารข้าราชการตีความ” คือศาลกระทรวงกลาโหม โดยผู้ศึกษาถึงขอบเขตการปฏิบัติงานของศาลธรรมดา 6 ศาล ก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม

ได้แก่ศาลนครบาล ศาลกระทรวงมหาดไทย ศาลกรมท่า ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม ซึ่งศาลกระทรวงกลาโหมนี้มีผู้นั่งศาลคือ ขุนประสาธเสพราชพิจารณาคดีความอาญา นอก คือ คดีของประชาชนคนธรรมดาที่ไม่ใช่ข้าราชการ ไม่ใช่ข้าราชการสำนัก ไม่ใช่ ตระลาการ (สมบูรณ ธรรมครองอาตม์, 2525, หน้า 368-370)

มีการกล่าวถึงทหารสังกัดต่าง ๆ ดังตัวบทที่ว่า

ทหารบกแบกปืนยี่นสะพรั่ง	ทรงกำลังเข้มแข็งกำแหงหาญ
ฝึกเพลงหัตถอาวุธสุดชำนาญ	ดังจะผลาญศัตรูในครุพัก
พวกทหารปืนใหญ่ล้วนใจกล้า	ทหารม้าเรื่องฤทธิ์สิทธิ์ศักดิ์
ทหารเรือเหลือหลายมากมายนัก	บริรักษ์บุรีรัตน์ไม่ขัดแคลน

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 10)

มีการจัดตั้ง “กรมเรือกลไฟ” ขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขึ้นกับกรมทหารเรือของวังหลวงแต่ยังไม่เป็นแบบแผนจนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการตั้งกรมยุทธนาธิการ ซึ่งแยกจากกรมพระกลาโหมมีหน้าที่บังคับบัญชาทหารบก ทหารเรือ ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าทหารปืนใหญ่ ทหารม้ามีการจัดตั้งขึ้นก่อน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่แล้ว ดังปรากฏในแถลงพระบรมราชาธิบาย ใจความตอนหนึ่งว่า

“กรมช่างกรมม้าสองกรมนี้ นับว่าเปนตัวทหารแท้ มีตัวขุนนางในกรมมาก ๆ ทั้งสองกรม ด้วย ต้องการใช้ในราชการทัพศึกอยู่มิได้ขาด ซึ่งยกมาไว้ในฝ่ายพลเรือนนี้ไม่มีเหตุอันใดที่จะคิดได้จากที่จะ ถ่วงอำนาจกัน”

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2546, หน้า 45)

“ทหารปืนใหญ่นั้น ก็อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกระลาโหมตามเดิมแต่มาอยู่ประจำโรง ฟากข้างนี้ ภายหลังเก็บคนในกรมแสงขึ้นเปนทหารขึ้นแคตลิ่งคันอีกหมู่หนึ่ง ทหารพวกนี้ไม่ได้ขึ้นกรม พระกระลาโหมแต่เดิมมา”

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2546, หน้า 55)

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนากองการสยาม : การปกครองแผ่นดิน

นอกจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาที่ตั้งกล่าวมาข้างต้นแล้ว ในตัวบทยังปรากฏการจัดตั้งกระทรวง ผู้แต่งกล่าวถึง กระทรวง 2 กระทรวงด้วยกันคือกระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2435 โดยพัฒนามาจาก จตุสดมภ์ คือ เวียง วัง คลัง นา ดังตัวบทที่ว่า

กลาโหมมหาดไทยตั้งไว้ครบ	ตามชนบห้องหอลออสาล
คอยรับสั่งข่าวมีคดีการ	พนักงานเหนือใต้ใช้สารตรา

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 68)

ฝ่ายเสนาบดีก็มีครบ	โดยกำหนดแบบบตามยศฐานัน
ประดับด้วยหม้ออำมาตย์มาตยา	ทั้งเวียงวังคลังนาสารพัน

(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 64)

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงกรมต่าง ๆ ที่เป็นข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง ดังตัวบทต่อไปนี้

สนมพลเรือนมีห้องทับ	อยู่สำหรับประจำคอยคำสั่ง
ห้องแพทย์หมออยู่เรียงเคียงประดิ่ง	สำหรับตั้งโอสถตามยศเวร
กรมสังฆการีมีเดชะ	บารบพระว่าชาวพวกตาเถร
กรมภาษามาลามาตามเกณฑ์	พิทักษ์เวรเครื่องทรงอลงการ
(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 67)	
กรมชาวคลังมิได้ตั้งเป็นหมวดหมู่	ต่างกันอยู่ต่างนิวาสราชฐาน
ด้วยนอกในล้วนวิจิตรพิสดาร	ล้วนศฤงคารมากมายหลายจำนวน
(กรมศิลปากร, 2556, หน้า 67)	

จากตัวบทข้างต้นมีการกล่าวถึงกรมหมอ กรมสังฆการี กรมภาษามาลา ซึ่งมีการอธิบายเกี่ยวกับกรมต่าง ๆ ในพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินใจความว่า

“อนึ่งกรมหมอนั้น...ในการที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ ไม่ได้เลือกว่าหมอศาลาแลโรงพระโอสถใช้ปนกันตามแต่ที่ต่องการ ถ้าจะคิดอีกอย่างหนึ่งว่า จะมีโรงหมอสำหรับคนในพระบรมมหาราชวังทั้งปวงจะใช้หมอศาลา ก็ไม่ปรากฏว่ามีโรงหมอเช่นนั้นแต่ก่อนมาเลย ฟังมีขึ้นแต่โรงหมอที่ท่าพระ สำหรับคนในพระบรมมหาราชวัง ป่วยเจ็บ”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2546, หน้า 35-36)

“กรมพระสังฆการีนี้ ตามตำแหน่งเดิมเป็นกรมใหญ่ ได้ตั้งธรรมการหัวเมืองว่าความพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์หรือพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ไม่ว่าความอย่างไร อำนาจของกรมธรรมการที่เปนอยู่บัดนี้ ก็ไม่สู้ผิดกันกับแต่ก่อนมากนัก เปนแต่ไม่มีอำนาจที่จะตั้งธรรมการ หัวเมืองขาดไปพร้อมกับกรมอื่น ๆ แต่ธรรมการหัวเมืองก็ยังมีหนังสือบอกข่าวคราวเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างพระสงฆ์หัวเมืองนั่นเอง แต่กรมธรรมการมักจะได้พูดจากับพระสงฆ์เจ้าคณะตามหัวเมืองนั่นเองเสียโดยมาก”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2546, หน้า 34-35)

“กรมภาษามาลากับกลมขึ้นซึ่งเปนกรมเล็ก ๆ มีช่างสนะเปนต้น จนถึงที่ตำแหน่งจางวางกรมภาษามาลาไม่เปนตำแหน่งที่จำเปนจะมี ผู้ใดก็ไม่มีใจยินดีอยากจะเป็น กรมภาษามาลาจึงเปนกรมโตร้าง ๆ สืบมาไม่เปนการสำคัญที่จะจัดการอันใดเปลี่ยนแปลงได้นัก ว่าไว้เพราะเหตุที่แต่ก่อนเปนกรมใหญ่เท่านั้น”

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2546, หน้า 43)

สรุปผล

จากการศึกษาองค์ประกอบของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน จะเห็นได้ว่าสุริยพันธุ์คำกลอนนั้นเป็นงานเขียนที่มีลักษณะของการเชื่อมโยงอย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ลักษณะเด่น 3 ประการ คือ ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับตัวบทวรรณกรรม ลักษณะเด่นด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมัยที่แต่งกับตัวบท และลักษณะเด่นด้านการรักษาขนบการพรรณนา จึงทำให้ผู้ศึกษานั้นเข้าใจถึงองค์ประกอบหรือปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานของผู้ประพันธ์ ทั้งนี้ยัง

สามารถเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตีความของผู้ศึกษา เช่นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้แต่ง รูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา จุดมุ่งหมาย เพราะสามารถทำให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงความคิดและอารมณ์ที่ปรากฏในตัวบท นำไปสู่การศึกษา ประเด็นอื่น ๆ ของตัวบทได้

นอกจากนี้สุริยพันธุ์คำกลอนสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมช่วงที่ประเทศกำลังพัฒนาไปใน หลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านการพัฒนาสาธารณูปโภค เศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุข การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร โดยผู้แต่งเป็นสมาชิกของสังคมที่กำลังพัฒนา และวรรณกรรมเป็นสิ่งช่วยบันทึกสิ่งที่ได้พบเห็น ซึ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองกำลังอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ การพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเท่าทันนานอารยประเทศนั้น ก็ถือเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ในฐานะของผู้ปกครองประเทศ

อภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะเด่นของเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน ผู้ศึกษาพบว่าการศึกษาลักษณะเด่นในด้านของผู้แต่ง ระยะเวลาที่แต่ง จุดมุ่งหมายของการแต่ง ประเภทรูปแบบของบทหรือยกรองมีส่วนช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจตัวบทมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ พชลินิจ จินนุ่น (2555) ที่ศึกษาลักษณะเด่นของวรรณกรรมคำสอนภาคใต้ “ฉบับพิมพ์เล่มเล็ก”

ประการแรกด้านผู้แต่ง พชลินิจ จินนุ่น (2555) ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผู้สร้างวรรณกรรมว่า “ผู้สร้างมักสร้างงานตามความถนัดและประสบการณ์ส่วน ซึ่งจากการศึกษาเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนนั้น ผู้แต่งก็มีอิทธิพลต่อเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอน ประกอบกับระยะเวลาที่แต่งบอกชัดเจนว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ศึกษาจึงสามารถตีความได้ว่า เนื้อหาที่ปรากฏในเรื่อง นั้นมีส่วนหนึ่งที่ผู้แต่งตั้งใจ ให้ตรงกับเหตุการณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประการที่สองด้านรูปแบบคำประพันธ์ พชลินิจ จินนุ่น (2555) กล่าวว่า “กลุ่มผู้สร้างและผู้เสพซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีการศึกษาไม่สูงมาก จึงมักใช้กลอนแต่งคำสอนกลุ่มนี้เพราะแต่งได้ง่าย ส่วนผู้เสพระดับชาวบ้านก็ฟังกลอนเหล่านี้ เข้าใจได้ง่าย” ซึ่งจากการศึกษาเรื่องสุริยพันธุ์คำกลอนผู้ศึกษาพบว่าผู้แต่งใช้กลอนนิทานในการแต่งเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย สามารถอธิบายความได้มาก อีกทั้งยังสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่แต่งว่า “หวังแต่พอเร็นขึ้นนมกล มหาชนฟังเล่นเช่นดนตรี” อย่างที่กล่าวไปในเรื่องนั้น ปรากฏความรู้ที่ผู้แต่งตั้งใจเขียนให้ผู้อ่านได้รับรู้ลงไป การใช้รูปแบบการประพันธ์ประเภทกลอน จึงสามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าการใช้ฉันทลักษณ์ร้อยกรองรูปแบบอื่น

เมื่อนำตัวบทมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วพบว่าภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 สอดคล้องลักษณะของวรรณกรรมสังคมและการเมืองตามที่ สมพร มั่นตะสูตร (2524, หน้า 17) กล่าวว่า เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสะท้อนสภาพสังคมและการเมือง บันทึกความเป็นไปของสังคมทั้งในด้านเศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม บทบาทของบุคคลการเมืองตลอดจนการศึกษาและค่านิยมต่าง ๆ แสดงให้เห็นปัญหาของชีวิต สังคม วัฒนธรรม ขนบประเพณีและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในทางสังคมและการเมือง แนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม มีการกล่าวถึงสถาบันทางสังคมและการเมือง สถาบันใดสถาบันหนึ่งในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง หรือหลายแง่มุม

จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสาร ระหว่างผู้เขียนซึ่งต้นทางอยู่ในอดีตกับปลายทางซึ่งคือผู้ศึกษาในปัจจุบัน โดยเล่าเรื่องเป็นนิทานคำกลอนจากการเล่าเรื่องราวผ่านตัวละครในมุม ของกวี ที่มองเห็นพัฒนาการของบ้านเมือง พัฒนาการทางสังคม วิวัฒนาการของวัฒนธรรมในสมัยนั้น ซึ่งรวบรวมไว้ให้ผู้อ่านได้ศึกษาผ่านตำราที่ชื่อว่า “สุริยพันธุ์คำกลอน”

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องสุริยพันธุคำกลอน ผู้ศึกษาพบว่ามีการแต่งตรงกับชนบของนิราศ การศึกษาในสุริยพันธุคำกลอน ในฐานวรรณกรรมนิราศน่าจะช่วยอธิบายมิติของวรรณคดีเรื่องดังกล่าวได้ดีและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2556). *สุริยพันธุคำกลอน*. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2546). *พระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ใ้การปกครองแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: เอส.ซี.พรีนซ์แอนด์แพค.
- เจตนา นาควัชร. (2514). วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี. ใน ป่วย อิงภากรณ์ (บรรณาธิการ) *วรรณไวทยาการ ชุมชุมบทความทางวิชาการ*. (หน้า 20). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2545). *ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ.252-2453 ด้านสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2557). *บทพรรณนาในกวีนิพนธ์ไทย: ลีลา ความคิดและการสืบสรรค์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2546). *พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ: กู๊ดมอร์นิ่ง.
- พัชลินจ์ จินนุ่น. (2555). *ลักษณะเด่นและบทบาททางสังคมของวรรณกรรมคำสอนภาคใต้ “ฉบับพิมพ์เล่มเล็ก”* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรุษฎีบัณฑิต). คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- มนัสสวาส กุลวงศ์. (2539). *ภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา* (ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- รอง ศยามานนท์. (2525). การปฏิรูปทางการคมนาคม ขนส่งและการสื่อสาร. ใน รอง ศยามานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475*. (หน้าที่ 315,318, 334-343). กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2549). *สุนทรียรสแห่งวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: ณ เพชร.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2525). การปฏิรูปทางการศึกษา. ใน รอง ศยามานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475*. (หน้าที่ 286). กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.
- วัฒน์ระวี. (2552). *แผ่นดินพระพุทเจ้าหลวง กับความทรงจำแห่งรัชสมัย*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2531). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิลปากร, กรม. (2556). *สุริยพันธุคำกลอน*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สมบูรณ ธรรมครองอาตม์. (2525). การปฏิรูปทางการศาล. ใน รอง ศยามานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475*. (หน้าที่ 368-370). กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.
- สมพร มั่นตะสูตร. (2524). *วรรณกรรมสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. (2525). *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2549). *เจิมจันทร์กัสดาล : ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.